

Karel Čapek
RAZGOVORI S T. G. MASARYKOM

Karel Čapek

RAZGOVORI S
T. G. MASARYKOM

S češkoga prevela
Dubravka Dorotić Sesar

disput

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

Charlotta Kotik: Predgovor hrvatskom izdanju	9
1. MLADOST	
DJETINJSTVO	13
Zavičaj	13
Među djecom	15
Dijete i njegov svijet	18
Godina dana na selu	22
O djetinjstvu i odgoju	24
NA ŠKOLOVANJU	30
U školi	30
U Brnu	32
Ratovi pedesetih i šezdesetih godina	36
Beč	39
O školama	43
MLADIĆ	47
Čitateljev svijet	47
Sveučilištarac	51
Miss. Garrigue	56
U Prag	59

2. ŽIVOT I RAD

U NOVE ZADATKE	63
Privatni docent	63
Prag	67
Škola i drugi interesi	71
U RADU I U BORBAMA	79
Politika	79
Devedesete godine	83
Slovačka	88
Godine 1900–1910.	92
Uoči rata	99
RAT	103
Početak rata	103
London	110
1917.	114
S vojnicima u Rusiji	118
Kraj rata	122
U REPUBLICI	126
Ured predsjednika	126
Stari hrast	131

3. MIŠLJENJE I ŽIVOT

NOETIKA – TEORIJA SPOZNAJE	137
O spoznaji	137
Što je istina	141
O mitu	143
Znanje i mit	144
Jamstva spoznaje	147
Iracionalizam	150
Racionalizam	152
Noetička skepsa	154
Zaključno: konkretizam	155
METAFIZIKA	158
Spoznaja svijeta	158
Sub specie aeterni	159

Duša i svijet	162
Providnost	164
VJERA	167
O vjeri	167
Analiza vjere	168
Isusova vjera	172
Religija ljubavi	174
KRŠĆANSTVO	177
Kršćanstvo i crkva	177
Vjerski razvitak u nas	180
Crkva i država	182
TAKOZVANA KULTURNA BITKA	184
Vjera i znanost	184
Tolerancija	188
Država i crkva	189
JOŠ O VJERI	193
Vjerski život	193
O pobožnosti	195
Vjera i um	198
POLITIKA	200
Politička teorija i praksa	200
Povijest i svijet	203
Povijest i mi	208
Od teokracije prema demokraciji	211
Demokracija	213
NAROD	218
Mali narod	218
Ljubav prema narodu	220
4. ŠUTNJA S T. G. MASARYKOM	
KAKO SU NASTAJALI RAZGOVORI?	227
“Nisam htio lagati...”	227
T. G. M. govori i – šuti	230
I na kraju – malo povijesti	237

BILJEŠKE

Strane riječi, sintagme, frazemi, izreke, citati i nazivi 239

Imena manje poznatih, pretežno čeških, povijesnih osoba,
institucija i publikacija 243

MASARYKOVA NAJZNAČAJNIJA DJELA
NA KOJA SE REFERIRAJU RAZGOVORI 255

Marijan Lipovac:
Tomáš Garrigue Masaryk, apostol prosvijećene demokracije
i djelatnog humanizma 257

1.
MLADOST

DJETINJSTVO

Zavičaj

Moja najranija sjećanja... To su samo neke nepovezane sličice. Jednom sam, a bile su mi oko tri godine, vidio u Hodonínu prestrašenoga konja; jurio je ulicom i sve se živo razbježalo, samo mu je pod noge palo neko dijete, ali konj ga je preskočio i nije mu se ništa dogodilo. To mi se nekako usjeklo u pamćenje. Iz toga vremena još pamtim kako je moj otac u Mutěnicama hvatao u zamku nekakve vrane ili nešto takvo. Znam da sam gospodina ravnatelja škole (u Mutěnicama) odlazio moliti papir i komadiće olovke pa sam time šarao prije nego što sam naučio pisati.

Moj zavičaj bio je onaj kraj oko Hodonína; tamo su svugdje bila carska imanja pa kamo god bi poslali oca, koji je na početku svoje službe na tim imanjima bio kočijaš, s njim smo se selili i mi. Još nisam imao dvije godine kad smo iz Hodonína došli u Mutěnice, gdje smo ostali do proljeća 1853., a onda smo se vratili u Hodonín i stanovali u kući "na plesu". Tu široku ravnicu i danas vidim pred sobom i mislim da mi je ostao taj djetinji dojam; zato volim ravnice. Brda volim izdaleka, ali ne volim u njima živjeti, a udoline među njima su mi tjeskobne, u njima nema dovoljno sunca.

Godine 1856. došli smo na majur u Čejkovice, nakon dvije godine morali smo na godinu dana otići u Čejč, a onda nazad u Čejkovice, gdje smo živjeli do 1862. Godine 1861. pošao sam u realku u Hustopeče, dok su se naši opet vratili u Hodonín, ali već su 1863. ponovno poslani u Čejč, odatle su nakon tri godine, a to je bilo 1867., otišli s carskih imanja u privatnu službu u Miroslav i na majur Suchohrdly – njemački se zvao Socherle. Najdulje su bili u Kloboucima, od 1870. do 1882. godine, i tamo sam k njima odlazio na praznike. Ali pravi dom moga djetinjstva bile su Čejkovice.

Majka je na mene utjecala više od oca; otac je bio nadaren, ali neuk, a kapo u kući bila je majka. Bila je rodom Hanakinja, ali je odrasla među Nijemcima u Hustopečama pa joj je češki u početku stvarao poteškoće. Nas troje djece, tri vražićka, silno je voljela; navodno sam bio njezin miljenik, ali to bi više zasluživao moj brat Martin, najbolji, najčistiji od nas trojice, reklo bi se – anima candida.

Majka je bila pametna i mudra, poznavala je ljude, dulje je živjela u “boljem društvu”, iako im je samo služila – bila je kuharica kod vlastelina u Hodonínu, ali su je voljeli pa su joj se i kasnije u teškim prilikama obraćali za savjet i pomoć. Iz te vlastelinske sredine ostala joj je težnja da se mi djeca popnemo malo više na društvenoj ljestvici; dobro je poznavala i bijedu u kojoj je tada živio puk – sluge i radnici. Htjela je da joj djeca postanu gospoda – njezina je zasluga što sam pošao u školu.

Majka je bila pobožna. Voljela je ići u crkvu, ali često nije imala kada, morala je rintati za obitelj. Od nje sam znao čuti: Herrendienst geht vor Gottesdienst. Sjećao sam se toga kasnije kad sam shvatio političku ulogu crkve i Feuerbachovu teoriju o religiji u službi politike. Umjesto odlaska u crkvu majka je molila iz molitvenika; taj je molitvenik bio pun sličica – sjećam se sličice bičevanoga Krista oblivena krvavim znojem koju je najviše voljela. I ja sam je volio gledati.

Otac je bio Slovak iz Kopčana, rodio se kao kmet i kmet je ostao. Pored majke nije na mene imao naročito pozitivan utjecaj. Bio je prirodno nadaren, ali nije išao u školu; u Kopčanima je kako-tako naučio samo čitati, i to od jedne stare žene, udovice nekoga vojnika, kojoj je općina dala tu funkciju – naime, tu nije bilo škole. Za malo čitanja djeca su joj morala kopati krumpire. Bio je posve seoski, negradski čovjek iz prirode; stalno je živio u prirodi, naročito kad je radio na gospodarstvima, prirodu je poznao, promatrao, i to dobro – imao je poseban osjećaj za prirodne i životne detalje. Do danas pamtim kako nam je jedanput u ožujku donio mladoga zečića kojega je našao skutrenoga u otisku konjskoga kopita; tada nam je tako podrobno, živo i zanimljivo ispričao cijelu priču o zečjem životu.

Sam je bio neuk, ali je odobravao moje učenje i nije se sramio učiti sa mnom; razumije se da je i to učenje, kao i sve drugo, shvaćao utilitaristički – pitao se kakva je od toga korist. Nije bio pobožan, ali se bojao pakla i povremeno bi nedjeljom otišao u crkvu. O svim je stvarima odlučivala majka, a on se pokoravao i onda kad joj se suprotstavljao.

Kad nas je puno kasnije posjećivao u Pragu,animalo ga je samo kako su potkovani konji, kakva ruda, osovine i kotače u Pragu imaju kola i kočije: od malostranskih su ga palača zanimali samo njihovi vratari – za nekoliko dana upoznao se sa svima i s njima se družio. Praga mu je za dva-tri dana bilo dosta i više ga nismo mogli zadržati – samo je želio doma, na selo i u prirodu!

Na ocu sam opažao i osjećao posljedice teškoga ropskoga rada; služio je i radio je nevoljko, jer je morao, pred svojim je gospodarima skidao kapu, ali ih nije volio. Na carskim se imanjima kmetstvo de facto održalo i nakon četrdeset i devete godine; zamislite, moj je otac morao od vlastele tražiti dopuštenje da ja mogu poći u realku. Prvi socijalni dojmovi bili su mi kad sam vidio kako su neki državni činovnici grubi prema mom ocu. Često sam razmišljao kako im to vratiti i što učiniti da im se za to naplatim. Kad su gospoda išla u lov, kod nas su ostavljala svoje kožuhe; i ja sam vam imao takvu želju da na te kožuhe izlijem svoj dječji gnjev. Nakon lova gospoda su jela u lovačkoj kući u šumi, a sluge su ostatke bacale ljudima koji su se za njih tukli. Jedanput su im bacili nešto, to su najvjerojatnije bili makaroni; ljudi ih nikad nisu vidjeli pa su ih zvali glistama, ali bilo im je svejedno, tukli su se za njih kao životinje.

Eto, takve su mi se stvari usjekle u pamćenje.

Među djecom

Nas trojica braće jako smo se voljeli, ali je moj odnos prema njima bio različit. Martina, srednjega po redu – razlika među nama bila je po dvije godine – nisam samo volio, nego sam ga na neki način poštivao, bio je drag, pouzdan, iskren, skroman. Najmlađemu – Ludviku – znao sam komandirati, služio mi je kao potrčko i tako. Martina i sad pamtim kao idealnoga dječaka.

Braća nisu bila moja klapa – svaki je imao svoje društvo. Družio sam se sa starijim dečkima; više sam volio starije dječake i rado sam ih slušao. A s jednim ili s dvojicom momaka s imanja imao sam prijateljski odnos.

*

E, u školu sam krenuo u Hodonínu, to je bila njemačka škola, a zatim u Čejkovicama. Kod svoga prvoga učitelja u Čejkovicama do danas pamtim ruke – te dlakave i koščate ruke kojima nas je tukao. Doma je otac od mene učio pisati; kad je bio kočijaš nije znao pisati, ali kasnije, kad je postao nadzornik, a zatim i ekonom, morao je zapisivati poslove i radnike – što su i koliko su radili. Tu sam mu evidenciju ponekad pisao ja; iscrtkao sam mu notes i rasporedio potrebne rubrike. Znaite već, otac nije volio raditi, osim kad je morao, kao svaki kmet. To vam je kmetstvo – ne volite, ali morate.

U mojoj mladosti seoski je učitelj bio siromah; imao je malu plaću pa je zarđivao kojekakvim piskaranjem i služenjem u crkvi, pjevao je na sprovodima i išao u kolede. U doba berbe mi dječaci išli bismo od jedne do druge preše i u bačvici skupljali vino za učitelja – koliko mu koji seljak nalije; on bi tu bačvicu cijelu zimu držao u školi iza peći jer nije imao podruma, a tamo bi mu se taj bučkuriš uki-

selio. Takva je to bila bijeda; znate, seljak, pogotovo ako je bio mjesni vijećnik ili načelnik, nije s učiteljem postupao bolje nego s prosjakom. Razumije se, taj učiteljski rob nije djeci bio neki autoritet; samo ih je mlatio i mlatio – to mu je bilo glavno odgojno sredstvo. Rob uvijek ima robovske metode i osvećuje se gdje može. Sad pogledajte kako je napredovala današnja škola; ali u njoj se još mnogo toga može reformirati da bi odgajala samostalne i samouvjerene ljude, ljude koji se ne boje života. Reforma škole ujedno je i reforma učitelja, svih učitelja, a to znači podizanje njihovoga društvenoga položaja i obrazovanja. Danas se i sami učitelji trude postići visokoškolsko obrazovanje; trebalo bi ispitati kakav odnos prema djeci ima jedan akademski obrazovan učitelj. Najvažnije je voljeti djecu, znati ući u njihove misli i osjećati njihov duhovni svijet koji je više konkretan i slikovit nego znanstveno apstraktan; učiti ih zorno, učenje približiti svemu što djeca stvarno vide u svojoj okolini i individualizirati učenje koliko god je to moguće. Općenito bi o školi, o odgoju i učenju trebalo misliti puno više... i ulagati u to puno više sredstava nego do sada. Na razvitku školstva temelji se razvitak demokracije.

*

Svaki seoski dječak ima puno posla, o, da! Zamislite što sve mora: mora znati zviždati usnama, kroza zube, na jedan prst, na dva prsta i kroz šaku; zatim na dva načina pucketati prstima; mora se znati natjecati u kojekakvim vještinama, stajati na glavi, hodati na rukama i praviti zvijezdu; i dobro trčati, to je najvažnije. Omiljena igra do iznemoglosti bilo je “gurkanje” – treba prekrivenih ruku skakati na jednoj nozi i sudarati se ramenima dok protivnik ne skoči na onu skvrčenu nogu; obično su dva protivnika, a mogu biti i tri i četiri i cijela hrpa dječaka. Nadalje, mora znati gađati iz pračke i lukom i strijelom, pogađati kamenom, jahati na konju, šibati bičem i korbačem, popeti se na svako drvo, hvatati rakove i kukce, plivati, naložiti vatru, klizati se, sanjkati se, grudati se, hodati na štulama i što ja znam što sve ne. Jedanput smo počeli kopati tunel da bismo se kroza nj simo-tamo vozali vlakom, ali odakle nam vlak – time nismo razbijali glave. A zamislite sve dječeačke zanate: praviti pucaljke od bazge i trske, izrađivati zviždaljke od vrbova pruća ili od gušćjih koščica i svirale od trešnjina drva, raditi cjevčice od stabljika žita i bundeve, napraviti jednostavan luk ili samostrijel s rukohvatom od šindre i k tome strijele, zatim puške, sablje i vojničke kape, pripremiti loptice, šipku ili klis, pa onda štapove i rekete, izrezbariti male vodenice ili vjetrenjače ili čak uskrсну škrebetaljku, svezati nekakav gordijski čvor i od dlake iz konjske grive isplesti prstenčice ili cijele lančice – to nas je naučio njemački dječak koji je kod nas bio na razmjeni. A za sve to dečko ima samo najjeftiniju škljocu – džepni nožić koji smo mi zvali “federmeser”, a bio je san snova; tko je mogao, posudio je doma pilicu, dlijeto ili sjekiricu pa je nešto rezbario ili tesao. Svaki je dječak bio mali inženjer.

Jedanput sam pod cijenu života želio imati drombulju, to je jedan ciganski instrument, slični na malu liru, s metalnim jezičkom na koji se puše i udara prstom. Dakle, želio sam imati takvu drombulju pa sam zamolio jednoga Ciganina da mi je napravi. Dobro, rekao je Cigo, ali za to mi moraš donijeti željeza. – Ja sam mu donio željezo koje sam našao na dvorištu. – A sad mi moraš donijeti kruha. Donio sam mu i kruha, a onda i maslac i jaje – više ne znam što sam sve tome Ciganinu morao donijeti, ali drombulju na kraju nisam vidio.

Dječjih je igara bilo puno, sve vani, na zraku; sasvim nepacifistički igrali smo se vojnika, zapravo rata. Ili razbojnika; ja sam bio vođa razbojnika, a sin upravitelja imanja predvodio je žandare; naravno, sredio sam ga kad god se to moglo.

Svaki dječak ima i svoju škrinjicu, a u njoj: zrna graha u raznim bojama, gumbiće, lijepe kamenčiće, paunovo ili šojkino pero, kockice od brušenih komadića cigle, stakalce u boji, prizmicu ili leću s kakvoga lusteru, valjda crkvenoga, i drugo blago. Dječaci imaju i svoj dućan: uz visoke kamate posuđuju grah, mijenjaju se, a ponešto za krajcaru i prodaju.

Razumije se da seoski momčić izvan svoje družine mora pomagati ponajprije mami u kući, a onda i ocu u polju. Kako žive djevojčice – to iz osobnoga iskustva ne znam, mi dječaci nismo s djevojčicama imali ništa i živjeli smo posve odvojeno. Jedanput me mama, a bilo mi je oko osam godina, odvela sa sobom na hodočašće u Šaštín. Tamo smo spavali kod naših znanaca lugara, a oni su imali kćer otprilike moje dobi; proveli smo tamo dva dana i nas dvoje djece igrali smo se od jutra do večeri. Kad smo se vratili doma, strašno mi je nedostajala.

Dječaci u gradu nemaju toliko igara; valjda im ih nadomješta izviđaštvo. Djecu treba pustiti da se malo izdivljaju; dijete odraslo vani je snalažljivije, samostalnije i praktičnije – gradsko dijete često ne zna ni naoštriti olovku i uopće ne može usavršiti svoju manualnu sposobnost. A vani se ne događa ni puno nesreća; ponekad se ozlijedi nožni prst, a ponekad se dobije i kamen u glavu, to da. Sjećam se triju ozbiljnih nesreća: jedan dječak pao je s jablana, s prilične visine, pa se govorilo da mu je to ozlijedilo prsa. Jedan se otrovao bunjikom kad se igrao konja i dečki su ga hranili “makom”, a jedan se utopio na kupanju u ribnjaku. Kad su ga donijeli doma, bio sam tamo i vidio kako je majka uz njega kleknula i otegnutim i uplakanim glasom opjevala sve Jozífkove vrline: Ti moj lijepi Jozífku, kako si mi bio dobar, više te neću grditi, i sve tako. Poslije sam negdje pročitao da je takvo oplakivanje i hvaljenje pokojnika običaj svih primitivnih ljudi.

Djeca sasvim dobro osjećaju jesu li odrasli slobodni i kakav je odnos među njima. U Americi je dijete slobodnije nego u Europi, naivnije je i neposrednije u kontaktu s djecom i odraslima; ne boji se odraslih, vidi da su i oni međusobno iskreni. To je utjecaj republike i slobode; ljudi ne lažu i ne žive u strahu da će ih

netko prevariti ili im nešto učiniti; tamo se čovjek čovjeka ne boji. Sad rado pro-matram djecu i razgovaram s njima pa mi se čini da su već danas hrabrija i izrav-nija. I kažem sam sebi da će izrasti u slobodne ljude. Republika, dragi moj, to je velika stvar!

Opet mi pada na pamet pitanje škole i učitelja. Učitelj mora u školi djeci usađivati republikanstvo, demokratske slobode i jednakost, mora djeci postati prijatelj. Njegov se autoritet mora temeljiti na razlici u godinama, na njegovoj prednosti u svim stvarima koje se tiču znanja, prakse i karaktera. Opazio sam da se američka djeca prema učiteljima i učiteljicama više odnose prijateljski ne-go kod nas – i da se Amerikanci cijeli život rado sjećaju svojih učitelja i svoje škole. Kod nas djeca odahnu kad iziđu iz škole, a zdravome je djetetu učenje i istraživanje radost. Američki učitelj igra s djecom nogomet i ne boji se da će se obrukati. Učitelj birokrat ne bi išao s djecom na sanjkanje ili na led – bojao bi se da ne tresne i da pritom ne izgubi svoj ugled ili autoritet. Između učitelja i đaka, baš kao i između činovnika i građanina, vlada neka umjetna distanca – neka otu-đenost. Malo više živosti, više srdačnosti i imate pravu demokraciju. Komensko-me je škola bila officina humanitatis; škola ne odgaja čovjeka samo individualno, nego i kolektivno, odgaja ga za društvo, za demokraciju. Ja bih umjesto one stare pjesmice “Bijahu Česi, bijahu junaci” radije čuo novu pjesmicu: “Kantori, kantori, budimo demokrati.” Bilo bi dobro da takve već imamo!

Razumije se da to vrijedi i za obitelj. Ne slijepi autoritet roditelja, ne pasivna poslušnost djeteta koja se postiže vječnim prigovaranjem i galamom, nego odgoj na primjerima.

Dijete i njegov svijet

Bio sam silno pobožan na mamu. Ministrirao sam (u Čekovicama) našem ka-pelanu, patru Francu, zvao se Satora, a njega sam baš volio; on vam se meni tako sviđao s tim svojim bijelim kolarom i tom uskom crnom – kako se ono zove – re-verendom s okruglim gumbićima od vrata do poda. Dok sam mu ministrirao, či-nilo mi se da je pater František kao Bog, a ja sam njegov anđeo; to mi je bila naj-veća sreća. Puno veća nego kad sam pjevao na koru. No, znate, bio sam ponosan i na svoju ministrantsku halju. Taj pater Satora bio je poseban čovjek, nekako ras-polućen; tipičan Slovak iz Boršica kraj Uherskoga Hradišta. Ponekad je bio pravi fanatik, a drugi put se činilo da ga muče sumnje. Ni crkvena ni svjetovna vlast nije mu bila sklona. Jednom prilikom čuo sam žene kako šuščaju o patru Francu i rav-nateljevoj gospođi, kad je rodila; nisam to razumio i razbijao sam glavu što bi to moglo značiti. A pater Franc je jedne nedjelje u propovijedi rekao da je i svećenik